

**ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**
Відділ суспільствознавчої освіти

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ
«Основні результати науково-педагогічного проєкту
всеукраїнського рівня
«Розвиток громадянської компетентності учнів»
(листопад 2018 – червень 2023 рр.)»
(електронне видання)

*(підготовлено завідувачкою відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України Т. Ремех)*

Київ – 2023

УДК 37.046.12

Звіт розглянуто й затверджено на засіданні вченої ради Інституту педагогіки
Національної академії педагогічних наук України (протокол № 10 від 28.09.2023 р.)

Рецензенти:

Пишко О. Л., кандидат педагогічних наук, завідувач лабораторії суспільно-гуманітарної освіти Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Пилипчатіна Л. М., вчитель громадянської освіти, основ правознавства ХПСШ «Харківський колегіум» Харківської області

Ремех Т.

Аналітичний звіт «Основні результати науково-педагогічного проєкту всеукраїнського рівня «Розвиток громадянської компетентності учнів (листопад 2018 – червень 2023 рр.)» (електронне видання) / Тетяна Ремех. – К. : Педагогічна думка, 2023. – 22 с.

<https://doi.org/10.32405/pedagogical-project-2023-22>

В аналітичному звіті представлено основні результати науково-педагогічного проєкту всеукраїнського рівня «Розвиток громадянської компетентності учнів». Основу аналітичного звіту складають аналіз опитування, анкетування, інтерв'ювання учнів та вчителів експериментальних освітніх закладів, опис етапів проєкту, дані інших сучасних досліджень тощо. Запропоновано рекомендації на основі узагальнення результатів проєкту для суб'єктів освітнього процесу щодо формування / розвитку в учнів усіх складників громадянської компетентності як ключової.

Для розробників освітньої політики, учителів, батьків, методистів закладів післядипломної педагогічної освіти.

УДК 37.046.12

© Інститут педагогіки НАПН України, 2023

© Педагогічна думка, 2023

© Ремех Т., 2023

Зміст

1. Загальні відомості про учасників науково-педагогічного проєкту, нормативне забезпечення та підтвердження	4–6
2. Мета, завдання, етапи проєкту, особливості реалізації	6–8
3. Опитування, інтерв'ювання учасників проєкту, їх результати	8–10
4. Рівень сформованості громадянської компетентності учнів освітніх закладів проєкту	10–12
5. Методична робота з підвищення професійної компетентності педагогічних працівників	12–13
6. Проєктування й реалізація методики розвитку громадянської компетентності учнів	13–16
7. Висновки та рекомендації	16–18
8. Список джерел	18–22

1. Загальні відомості про учасників науково-педагогічного проєкту, нормативне забезпечення та підтвердження

Науково-педагогічний проєкт всеукраїнського рівня «Розвиток громадянської компетентності учнів» проходив у листопаді 2018 – червні 2023 роках на базі таких освітніх закладів як-от: навчально-виховний комплекс «Рубіжанський ліцей Рубіжанської міської ради Луганської області», Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Чорноморська загальноосвітня школа I-III ступенів № 1 Чорноморської міської ради Одеської області (перейменована на Чорноморський економіко-правовий ліцей Чорноморської міської ради Одеської області), Комунальний заклад вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради», Тернопільський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I-III ступенів – правовий ліцей № 2» Тернопільської міської ради Тернопільської області, Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти, Харківський приватний навчально-виховний комплекс «Вересень», Комунальний вищий навчальний заклад «Харківська академія неперервної освіти», Хмельницька гімназія № 1 імені Володимира Красицького (перейменована на «Ліцей №1 імені Володимира Красицького Хмельницької міської ради»), Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Наукове керівництво проєктом здійснювали: О.І.Пометун, головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, Т.О.Ремех, завідувач відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший дослідник.

Означений науково-педагогічний проєкт було реалізовано відповідно до Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 07.11.2020 р.

№ 522, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 26 грудня 2020 р. за № 946/5167, наказу Міністерства освіти і науки України від 13.03.2019 року за № 342 «Про реалізацію науково-педагогічного проєкту всеукраїнського рівня за темою «Розвиток громадянської компетентності учнів» у листопаді 2018 – червні 2023 роках».

Хід та основні результати виконання завдань етапів проєкту розглянуто на спільних засіданнях педагогічних рад закладів освіти (онлайн: вересень 2020, лютий 2021, жовтень 2021 року, листопад 2022 року), засіданнях науково-методичних груп із реалізації проєкту, засіданнях творчих груп учителів закладів освіти – учасників проєкту, засіданнях відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України; презентовані на щорічних звітних конференціях Інституту педагогіки НАПН України (2019, 2020, 2021, 2022 рр.); узагальнені на Всеукраїнській науково-практичній конференції онлайн «Розвиток громадянської компетентності учнів» (25 квітня 2023 р.).

Результати науково-педагогічного проєкту всеукраїнського рівня «Розвиток громадянської компетентності учнів»:

- відображені у звітах за його етапами, затвердженими протоколами засідання комісії з питань інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи з проблем виховання, розвитку дітей та учнівської молоді у загальноосвітніх навчальних закладах Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України;

- підтвержені листами Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»: №221/10-2273 від 03.11.2020 «Про схвалення звіту за II етап експерименту», №1/10-916 від 12.07.2022 «Про схвалення звіту за III етап експерименту», наказом Міністерства освіти і науки України №1416 від 17.11.2023 «Про завершення реалізації науково-педагогічного проєкту на всеукраїнському рівні «Розвиток громадянської компетентності учнів» у листопаді 2018 – червні 2023 років»;

- відображені у 22 публікаціях, серед яких 19 тез і матеріалів конференцій (з них – 3 міжнародні); 1 стаття у фаховому виданні, 1 методичний посібник (публікації подано в п. 8 звіту «Список джерел»);

- представлені на сторінці Відділу суспільствознавчої освіти у Фейсбук.

2. Мета, завдання, етапи проєкту, особливості реалізації

Мета науково-педагогічного проєкту всеукраїнського рівня «Розвиток громадянської компетентності учнів» – це обґрунтування, розробка й експериментальна перевірка концептуальних засад методики розвитку громадянської компетентності учнів в умовах реформування системи освіти. Мета проєкту реалізовувалась шляхом виконання низки завдань як-от: вивчити стан дослідження проблеми у психолого-педагогічній літературі та шкільній практиці; уточнити зміст громадянської компетентності учнів; розробити концептуальні основи компетентнісного підходу до формування й розвитку громадянської компетентності учнів із урахуванням сучасних досягнень дидактики і психології; обґрунтувати психолого-педагогічні та методичні умови формування громадянської компетентності учнів; визначити способи розв’язання проблеми проєктування й системної реалізації методики розвитку громадянської компетентності здобувачів освіти; створити й експериментально перевірити компетентнісно орієнтоване забезпечення розвитку громадянської компетентності учнів; впровадити результати дослідження у практику закладів загальної середньої освіти.

Науково-педагогічний проєкт проходив у чотири етапи: I – організаційно-підготовчий (липень 2018 – червень 2019 рр.), II – концептуально-діагностичний (липень 2019 – червень 2020 рр.), III – формувальний (липень 2020 – червень 2022 рр.), IV – контрольнo-узагальнювальний (липень 2022 – червень 2023 рр.).

Реалізація науково-педагогічного проєкту всеукраїнського рівня потребувала:

1) визначення груп / колективів та чіткої координації всіх його учасників. Для цього було створено творчі групи в закладах освіти з проблем дослідження; науково-методичний центр Проєкту (на базі Чорноморської ЗОШ № 1 I–III ступенів); веб спільноту учасників Проєкту у телеграм-каналі;

2) аналізу теорії та практики розвитку громадянської освіти. Педагогічними працівниками, задіяними в проєкті, було проаналізовано низку наукових і методичних праць щодо означеної проблеми, практику розвитку громадянської компетентності учнів у закладах освіти учасників проєкту. Результати проведених досліджень були узагальнені на засіданнях науково-методичних рад закладів освіти та круглому столі (онлайн, грудень 2019 р.);

3) з'ясування рівня готовності педагогічних працівників до участі в проєкті. Було проведено спеціальне опитування, яке виявило достатньо високий рівень як зацікавленості проблематикою проєкту (69% респондентів), так і готовності до його впровадження (71% респондентів);

4) уточнення змісту громадянської компетентності учнів, розроблення концептуальних основ компетентнісного підходу до формування / розвитку громадянської компетентності учнів із урахуванням сучасних досягнень дидактики та психології. В результаті досліджень, проведених учасниками проєкту, було визначено, що проблема розвитку громадянської компетентності учнів є актуальною, а її розв'язання потребує розроблення й реалізації відповідної методики.

У процесі проєктування методики розвитку громадянської компетентності учнів було уточнено сутність і структуру означеного особистісного утворення – «громадянська компетентність». На основі визначення компетентності в Державному стандарті базової середньої освіти як динамічного поєднання у свідомості людини знань, умінь і ставлень, що дають їй змогу ефективно розв'язувати навчальні і життєві проблеми, та з урахуванням останніх наукових праць у цій царині було сформульовано робоче визначення поняття: громадянська компетентність – це спроможність людини

активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки для розвитку демократичного суспільства. Розвивати громадянську компетентність, зокрема в учнів, означає формувати її основні компоненти в їх сукупності (таблиця 1).

Таблиця 1.

Компоненти громадянської компетентності

Компонент	складники
ціннісний / мотиваційно-ціннісний	цільові установки на активну соціальну громадську діяльність та зацікавлене особисте виявлення громадянської позиції; здатність брати на себе відповідальність, підтримувати інших, вибудовувати з ними взаємодію на паритетних основах
діяльнісний / процесуальний / поведінковий	уміння та навички ефективної громадянської взаємодії та участі, саморегуляції поведінки згідно зі змістом громадянської діяльності; здатність активно відстоювати громадянську позицію в реальних життєвих, особливо конфліктних ситуаціях
знаннєвий	громадянознавчі знання, уявлення щодо себе, своїх соціальних ролей, соціальних інститутів, сприйняття тих установок, у межах яких відбувається діяльність

Реалізацію завдань III та IV етапів науково-педагогічного проєкту значно ускладнили об'єктивні обставини як-от уведення карантинних обмежень, пов'язаних із пандемією коронавірусної хвороби Covid 19, та розпочата 24 лютого 2022 року повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, яка триває й нині, що мало наслідком перехід закладів освіти до онлайн / дистанційного навчання.

3. Опитування, інтерв'ювання учасників проєкту, їх результати

Для проєктування методики розвитку громадянської компетентності учнів визначено критерії та показники готовності педагогів і адміністрації закладів освіти щодо діяльності з розвитку громадянської компетентності

учнів. На їх основі були розроблені опитування та інтерв'ювання й проведено діагностування готовності адміністрації, педагогічних працівників закладів освіти до відповідної інноваційної діяльності.

Серед критеріїв, показники розвитку яких вивчались, досліджувались, зокрема, стан, шляхи та можливості розвитку шкільної громадянської освіти як основного інструменту розвитку громадянської компетентності учнів у закладах освіти, задіяних у проєкті. Аналіз результатів опитування та інтерв'ювання показав таке:

1) переважна більшість учителів основними результатами громадянської освіти вважають: формування в учнів (наведено по низхідній) громадянської позиції (54%); громадянської активності (43%); відповідальності (34%); свідомого вибору (29%);

2) до виявів громадянської компетентності учнів вчителі відносять різні складники, серед яких такі: адаптація в соціумі; самосвідомість, патріотизм, відповідальність; громадянська активність; здатність активно, відповідально, ефективно реалізувати права та обов'язки; активна життєва позицію; комунікабельність та ін.

3) для розвитку громадянської компетентності учнів, на думку більшості опитаних учителів закладів освіти – учасників проєкту, окрім позакласної роботи, слід впровадити окремий курс громадянської освіти в освітньому закладі (47%), інтегрувати громадянську освіту у викладання інших предметів на основі міжпредметної моделі (39%), активно залучати учнів до реалізації соціальних проєктів у шкільній спільноті / місцевій громаді (32%).

Для визначення основних напрямів діяльності в науково-педагогічному проєкті було проведено опитування 117 учнів п'яти закладів освіти з таких питань як: обізнаність у проблемах шкільної, місцевої громад, держави; зацікавленість громадським життям та залученість до нього; розуміння понять «громадянська активність» та «відповідальність» тощо.

Узагальнення результатів проробленої на цьому етапі роботи дало змогу визначити напрями діяльності кожного закладу освіти в проєкті (таблиця 1).

Таблиця 2.

Основні напрями реалізації освітніми закладами науково-педагогічного проєкту «Розвиток громадянської компетентності учнів»

Напрямок	освітній заклад	відповідальна особа
Імплементация освіти з прав людини в навчання учнів різних предметів	Хмельницька гімназія №1 імені Володимира Красицького	Святослав Ратушняк, директор
Навчання учнів прав дитини	Чорноморська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1 Чорноморської міської ради Одеської області	Вячеслав Майорський, заступник директора
Демократичне врядування у школі	Комунальний НВК «Рубіжанський ліцей» Рубіжанської міської ради Луганської області	Ірина Целухіна, вчитель історії
Взаємодія школи з громадою та органами місцевого самоврядування	Тернопільський НВК «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – правовий ліцей №2» Тернопільської міської ради Тернопільської області	Інна Іванюк, Директор
Розвиток громадянської компетентності учнів у навчанні та позаурочній діяльності закладу нового типу	Харківський приватний НВК «Вересень»	Вікторія Павловська-Кравчук, директор

4. Рівень сформованості громадянської компетентності учнів освітніх закладів проєкту

Проведене анкетування дало можливість виявити за визначеними критеріями та показниками й описати високий, середній та низький рівні сформованості кожного складника громадянської компетентності респондентів – учнів закладів освіти, задіяних у проєкті.

Попереднє діагностичне дослідження охопило 195 учнів 5–10-х класів

віком від 11 до 16 років. Його результати показали, що сформовані громадянознавчі знання учнів не забезпечують готовності та спроможності учнів ефективно, самостійно й відповідально здійснювати громадянські дії. Було зроблено висновок, що формування / розвиток громадянської компетентності учнів потребує суттєвої оптимізації освітнього процесу, оновлення та осучаснення застосовуваних методів навчання, форм позакласних заходів, запровадження інноваційних технологій. Для розв'язання означеного завдання 1) в змісті освітнього процесу мають бути акцентовані за допомогою відповідних завдань і засобів навчання громадянознавчі знання, громадянські цінності, вміння і навички учнів; 2) організація освітнього процесу має забезпечувати постійну активну діяльність, залученість учнів шляхом застосування інноваційних технологій.

Результати проведеного дослідження рівня сформованості громадянської компетентності учнів зафіксували збільшення частки учнів із високим рівнем сформованості всіх компонентів громадянської компетентності (особливо її мотиваційно-ціннісного компонента) та зниження відповідно частки учнів із середнім та низьким рівнем. Це підтвердили й результати педагогічних спостережень та інтерв'ювання вчителів закладів освіти Проекту.

Для визначення ефективності розробленої методики розвитку громадянської компетентності учнів у січні 2023 року було проведено контрольне дослідження рівня її сформованості. Дослідження було ускладнене низкою факторів, пов'язаних із широкомасштабною агресією російської федерації проти України, серед яких: виїзд учнів та вчителів за кордон або переміщення в інші регіони України, руйнування закладів освіти (наприклад, заклад освіти в м. Рубіжному), навчання учнів онлайн / дистанційно тощо. Це супроводжувалося зміною складу цільових груп, моральною напругою/виснаженістю учнів і вчителів, обмеженістю проведення масових заходів у закладах освіти Проекту тощо. При цьому аналіз загальної динаміки рівня сформованості громадянської компетентності 43 учнів контрольних груп

двох закладів освіти показав, що показники не зазнали змін у бік зниження (наприклад, високий рівень сформованості когнітивного компоненту становив 36,2% у 2023 р. проти 38,3% у 2021 році), а показник рівня сформованості мотиваційного компоненту навіть зріс (наприклад, високий рівень сформованості цього компоненту у 2023 р. склав 37% проти 16,4 у 2021 р.).

5. Методична робота з підвищення професійної компетентності педагогічних працівників

Для забезпечення ефективності реалізації завдань Проєкту проводилася системна робота з підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників із залученням викладачів закладів системи післядипломної педагогічної освіти, зокрема Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради».

Методична робота в закладах освіти була спрямована на розвиток творчої активності, навичок дослідницької діяльності педагогів, їхньої професійної компетентності, морально-духовних, особистісних якостей, відповідальності за результати своєї роботи; модернізацію змісту, форм розвитку їхньої професійної культури; вивчення, апробацію та впровадження в практику педагогічного досвіду, наукових ідей, інноваційних технологій розвитку громадянської компетентності учнів; здійснення постійного моніторингу показників роботи освітнього закладу з реалізації проєкту. Така робота здійснювалась шляхом: упровадження ефективних колективних, групових, індивідуальних форм роботи з педагогічними працівниками із застосуванням технологій, які уможливлювали зростання їхнього професіоналізму та майстерності; методичне забезпечення психолого-педагогічного супроводу учнів в освітньому процесі, складником якого є виховний; 3) оптимізацію форм і методів освітньої діяльності; проведення тренінгів і вебінарів.

Результати проведеної теоретичної й методичної підготовки педагогічних колективів закладів освіти проєкту були втілені у календарно-тематичні плани,

плани-конспекти уроків і занять, роздавальні матеріали до них, плани позаурочних заходів, інші навчально-методичні матеріали.

Моніторинг ефективності впровадження методики розвитку громадянської компетентності учнів проводилась шляхом: 1) вхідного / вихідного опитування вчителів, залучених до проєкту та аналізу його результатів за розробленими критеріями (організаційний, методичний, результативний) і показниками до них; 2) діагностувального дослідження та моніторингу рівня розвитку громадянської компетентності учнів за результатами впровадження інноваційної моделі в освітньому процесі залучених до проєкту закладів освіти (педагогічне спостереження, опитування, анкетування, педагогічні ситуації, тести тощо).

6. Проєктування й реалізація методики розвитку громадянської компетентності учнів

Виконання проєктних завдань потребувало спеціально побудованої методики розвитку громадянської компетентності учнів – визначення сукупності взаємозв'язаних способів та прийомів доцільного проведення цієї роботи педагогічними колективами закладів освіти проєкту (рисунок 1).

Рис. 1. Складники методики розвитку громадянської компетентності учнів

У кожному закладі освіти, задіяному в науково-педагогічному проєкті, у відповідності до специфіки його місцезнаходження й функціонування була розроблена система заходів та виховних впливів, спрямованих на:

- розвиток ініціативи й творчості учнів, підвищення їхньої активності, самореалізацію учнів у громадській діяльності;
- залучення учнів до активної участі в житті шкільної спільноти та місцевої громади;
- удосконалення комунікативних навичок учнів;
- розвиток критичного мислення учнів (вміння аналізувати, ставити питання, шукати відповіді, аналізувати проблеми, формулювати висновки);
- розвиток умінь і навичок учнів адаптуватися, захищати власні інтереси й права, пошановувати інтереси і права інших.

У рамках науково-педагогічного проєкту педагогічні працівники проводили системну роботу з розвитку в учнів громадянської компетентності, гуманістичних цінностей та моделей активної громадянської поведінки. Серед основних заходів були, зокрема, такі: тренінг для лідерів учнівського самоврядування «Проектний менеджмент» (для 107 учнів п'яти закладів освіти); правовий турнір «Народжені перемагати» для учнів 10-х класів закладів загальної середньої освіти – учасників проєкту (онлайн); учнівська науково-практична конференція «Громадянська компетентність як необхідна складова успіху правосвідомості громадян в системі євроінтеграційних процесів» (онлайн); спільні онлайн зустрічі учнів закладів освіти – учасників проєкту за темою «Громадянин – почесно й відповідально!».

У кожному закладі освіти відповідно до плану і напряму роботи було організовано й проведено різноманітні заходи, організовані силами педагогічних працівників, учнів і батьків та за їхньої участі – круглі столи, години спілкування, зустрічі, турніри, тренінги, навчальні проєкти, акції, конкурси, ігри, ринги, олімпіади, форуми тощо. Приклади таких заходів подано у таблиці 3.

Таблиця 3.

Проекти/заходи з розвитку громадянськості учнів у 2022–2023 н.р.

освітній заклад	заходи (приклади)
<p>Тернопільський НВК «Загальноосвітня школа I-III ступенів – правовий ліцей № 2» Тернопільської міської ради Тернопільської області</p>	<ul style="list-style-type: none"> • щорічна учнівська гра «Гарт твого майбутнього» із залученням батьків, учителів, військовослужбовців 11 артилерійської бригади • щорічний західноукраїнський правовий турнір «Народжені перемагати» з використанням онлайн платформ • авторський онлайн форум Всеукраїнського рівня «Формула успіху правової держави очима дітей» (Тернопіль) • учнівська гра «Пізнай себе» з використанням історичних даних національного походження (жовтень 2022) • уроки-суди над мовою окупанта, терористичними злочинами, байдужості тощо, що формує у школярів високу правосвідомість і правову культуру в системі громадянської компетентності • проект «Українська підказка» (випуск книги для українця-початківця (завершення проекту кінець червня 2023 р.)
<p>Чорноморський економіко-правовий ліцей №1 Чорноморської міської ради Одеської області</p>	<ul style="list-style-type: none"> • конкурс «Я, школа, родина, Україна» (про свою сім'я або обраний образ громадсько-активної людини в системі формування справжнього лідерства у патріотизмі) (травень 2023 р.) • гра «Джура – Сокіл» • «На вікні свіча миготіла» (до дня пам'яті жертв Голодоморів) • парад вишиванок «Виший, мамо, мені сорочку» (травень 2023)
<p>Ліцей №1 імені Володимира Крasiцького Хмельницької міської ради</p>	<ul style="list-style-type: none"> • уроки громадянського виховання «Мій клас – моя громада», «Досліджуємо проблеми громади», «Роль громади в житті людини» (вересень 2022 – травень 2023) • навчальні тренінги з для формування громадянської/соціальної компетентностей • освітній пікнік до традиційного Дня Мрій «Наша Мрія – Перемога» (тематичні локації, волонтерські акції, уроки громадянського виховання, екоуроки, спортивні активності, мистецькі уроки, майстер-клас, патріотичні квести та змагання) (вересень 2022) • проєкт «Багатокультурна карта мого міста» (вересень 2022) • тренінги, учнівські проєкти «Чесна толерантність» до Міжнародного дня толерантності

	<ul style="list-style-type: none"> • громадянська реклама «Людська гідність – основа прав людини» до Міжнародного дня прав людини (10 грудня 2022 р.) • публічний ринг «Людина. Особистість. Ідентичність» (лютий 2023) • гімназійний проєкт «Янгол підтримки» (волонтерська акція «Переможемо, бо любимо, віримо, діємо!»), «Історії Героїв», «Маленька родина у великому столітті», «Повернені імена» (інформаційні та пошукові дослідження гімназистів про маловідомі сторінки національно-визвольних змагань) • «Пізнаємо Україну разом» (історико-краєзнавчі дослідження пам'яток України, онлайн екскурсії)
<p>Рубіжанський ліцей Рубіжанської міської ради Луганської області</p>	<ul style="list-style-type: none"> • відновлення роботи органу учнівського самоврядування на єдиній освітній платформі, головний напрям роботи якого – підтримання зв'язків та інформування учнів, які опинилися на тимчасово окупованій території, про ситуацію в Україні тощо • проведення з ініціативи учнів флешмобів, відео конференцій з різноманітних питань

7. Висновки та рекомендації

Узагальнення результатів науково-педагогічного проєкту за участі 5 закладів освіти та 5 інститутів післядипломної педагогічної освіти, який тривав 6 років, дає змогу сформулювати такі висновки.

1. Розвиток громадянської компетентності має відбуватись у системі. При плануванні, організації й проведенні заходів важливо враховувати потреби, мотивацію, інтереси сучасних учнів.

2. Громадянська компетентність формується, розвивається й перевіряється виключно в діяльності – це має бути конкретна діяльність учнів, яка або моделює життєві ситуації або є безпосередньою участю в діяльності та потребує особливих форм (предметна / позаурочна діяльність учнів).

3. Реалізація інноваційної методики розвитку громадянської компетентності здобувачів освіти є ефективною за таких умов:

1) системне впровадження діяльнісного та компетентнісного підходів в освітній процес;

2) систематичне застосування в урочній і позаурочній діяльності технологій активного навчання учнів, проєктних і дебатних технологій;

3) реалізація міжпредметної моделі навчання учнів громадянства через об'єднання зусиль учителів різних предметів;

4) встановлення дієвих взаємовідносин між учасниками освітнього процесу на засадах партнерства;

5) демократизація освітнього середовища на принципах рівності, толерантності, поваги до гідності людини;

б) взаємодія освітнього закладу, суб'єктів освітнього процесу з місцевою громадою, представниками державних органів, органами місцевого самоврядування та активною громадськістю.

4. Організація роботи освітнього закладу з розвитку громадянської компетентності учнів може мати різні форми, наприклад: система виховних заходів, орієнтованих на формування громадянської компетентності; дворічний або трирічний великий соціальний проєкт освітнього закладу; побудова ефективної системи самоврядування для того, щоб діти могли реалізуватися і взяти на себе відповідальність, при цьому важливо визначитися із системою, функціями, автономією.

Моніторинг діяльності закладів освіти, задіяних у науково-педагогічному проєкті, підсумкова оцінка результатів проєкту дають змогу стверджувати, що ефективність розвитку громадянської компетентності залежить від вибору методів, серед яких пріоритетна роль належить методам активного навчання в умовах демократичної взаємодії учасників освітнього процесу.

Аналіз та узагальнення результатів упровадження інноваційної методики розвитку громадянської компетентності учнів в п'яти закладах освіти різних регіонів, типів і форм власності дають підстави констатувати, що комплекс заходів, упроваджений у ході реалізації методики розвитку громадянської компетентності учнів, та відповідна організація освітнього процесу сприяли підвищенню рівня громадянської компетентності суб'єктів освітнього процесу

(здобувачів освіти та педагогічних працівників), просуванню кожного з педагогічних колективів-учасників проєкту у цьому важливому для українського суспільства напрямі освітньої діяльності.

Узагальнення результатів науково-педагогічного проєкту «Розвиток громадянської компетентності учнів» у 2018–2023 роках. засвідчив, що його основні завдання виконані. Однак умови реалізації III та IV етапів (пандемія коронавірусної хвороби Covid 19, збройна агресія Російської Федерації проти України) значно ускладнили виконання запланованих проєктних заходів, а також поширення теоретичних напрацювань і досягнутих практичних результатів серед педагогічної спільноти України.

При розробці навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти з питань формування / розвитку в учнів ключових компетентностей, зокрема, громадянської, плануванні діяльності закладу освіти в цьому напрямі корисними будуть описані в цьому аналітичному звіті результати науково-педагогічного проєкту.

8. Список джерел

1. Іванюк І.В. Реалізація завдань всеукраїнського проєкту «Розвиток громадянської компетентності учнів» у Тернопільському правовому ліцеї №2. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2020 рік*. К. : Інститут педагогіки, 2020. С. 59. URL : https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/anotovani_2020_.pdf
2. Іванюк І. В. Взаємодія ліцею з органами місцевого самоврядування та громадськістю як умова ефективної роботи закладу з розвитку громадянської компетентності учнівства. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2021 рік*. К. : Інститут педагогіки, 2021. С. 60. URL : https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Anotovani_2021.pdf

3. Іванюк І.В. Формування патріотизму та активної громадянської позиції учнів ліцею. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2022 рік*. Київ: Інститут педагогіки НАПН України. Педагогічна думка. 2022. С.123.
4. Майорський В.В., Ремех Т.О. Концептуальні засади формування/розвитку громадянської компетентності учнів. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2020 рік*. К. : Інститут педагогіки, 2020. С. 60. URL : https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/anotovani_2020_.pdf
5. Пометун О. І. Інтегровані курси як перспективний напрям розвитку змісту середньої освіти: *Шості Геретівські читання: наукові статті, тези доповідей та інші матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, Україна, 03 червня 2022 року). Тернопіль: ТОКІППО, 2022. С. 248–252. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/731927/>
6. Пометун О. І. Навчальний тренінг як провідна форма підвищення кваліфікації вчителів ЗСО у контексті вимог Нової української школи. *Варіативні моделі й технології трансформації професійного розвитку фахівців в умовах відкритої освіти*: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 23 червня 2022 р. Київ: ДЗВО «Ун-т менеджменту освіти», 2022. С. 302–307. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/732693/>
7. Пометун О.І., Ремех Т.О. Оцінювання учнів із громадянської освіти в контексті компетентнісного підходу. *Український педагогічний журнал*. 2019. №1. С.86–97. URL : <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-1-86-97>
8. Пометун О.І. Ремех Т. О. Як побудувати ефективний урок із громадянської освіти. II Всеукраїнська науково-практична конференція з онлайн трансляцією «Формування громадянської культури в новій українській школі: традиційні та інноваційні практики» (Суми, 06–07 червня 2019 р.). С.158–164. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/716657/>
9. Ратушняк С.П. Формування патріотизму учнів як пріоритетний напрямок

роботи гімназії. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2022 рік*. Київ: Інститут педагогіки НАПН України, Педагогічна думка, 2022. С. 125.

10. Ремех Т.О. Зміст та умови ефективного навчання учнів громадянства. *Освіта XXI століття: теорія, практика, перспективи*: матеріали Першої міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, (м. Київ, 18 квітня 2019 р.). Дидактика: теорія і практика : зб. наук. праць. Київ, 2019. С.117–119. URL : http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/27281/1/d_kozlitin_1_kozak_OXXISTPP_2019.pdf

11. Ремех Т. О. Практико орієнтоване навчання учнів громадянства. *Україна, українська мова – світ XXI століття у діалозі культурно-мовних, морально-громадянських цінностей особистості та педагогічних систем* : ел. зб. статей за матеріалами Дванадцятої Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 25 жовт. 2019 р. / [за наук. ред. Г. О. Васьківської]. Київ, 2019. С. 393–396. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/717965/>

12. Ремех Т. О. Інтерація як засіб формування і розвитку громадянської компетентності учнів. Abstracts of V International Scientific and Practical Conference “Science, society, education: topical issues and development prospects” (April 12–14, Kharkiv) SPC “Sci-conf.com.ua”. Kharkiv, 2020. С. 479-483. (англ. м.) URL : <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720144>

13. Ремех Т. О. Види діяльності учнів у навчанні громадянської освіти. *Розвиток професійних компетентностей учителів предметів суспільно-гуманітарного циклу в контексті впровадження нового Державного стандарту базової середньої освіти*: збірник наукових та науково-методичних праць [ред. кол. : В.І. Очеретянко (гол.) та ін.] Хмельницький : вид. ХОІППО, 2021. С. 272–277. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728118>

14. Ремех Т. О. Потенціал суспільних предметів у реалізації завдань громадянської освіти. *Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи*: збірник тез III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-

конференції «Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи», Київ, 29 березня 2021 р. (наукове електронне видання). Київ: Педагогічна думка, 2021. С. 189–191. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724527>

15. Ремех Т. О. Оновлення змісту курсу «Громадянська освіта» у контексті збройного конфлікту. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта — 2022: виклики і перспективи в умовах турбулентності світу*: матеріали VI Міжнародної наукової конференції (Київ, 4 листопада 2022 р.) / Ін-т педагогіки НАПН України / За заг. ред О.І. Локшиної. – Київ–Тернопіль : Крок, 2022. С. 237– 241. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/733791/>

16. Ремех Т. О. Формування національної ідентичності учнівства як завдання громадянської освіти. *Проблеми цивілізаційної суб'єктності України: місія науки і освіти*: матеріали Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн конференції (Київ, 29 вересня – 01 жовтня 2022 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. С. 558–564. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/732775/>

17. Ремех Т. О. Актуальні питання формування громадянськості здобувачів освіти в умовах воєнного і повоєнного часу. *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання*. Збірник тез методологічного семінару (м. Київ, 06 квітня 2023 р.). Івано-Франківськ. НАІР, 2023. С.375–379. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/735030/>

18. Ремех Т.О., Майорський В.В. Міжпредметна модель навчання учнів громадянства. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2021 рік*. К. : Інститут педагогіки, 2021. С. 62. URL : https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Anotovani_2021.pdf

19. Ремех Т.О., Майорський В. В. Основні результати третього (формуального) етапу науково-педагогічного проєкту «Розвиток громадянської компетентності учнів». *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2022 рік*. Київ: Інститут педагогіки НАПН

України, Педагогічна думка, 2022. С. 116–117. URL:
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733866>

20. Ремех Т., Пометун О. Методика навчання учнів ліцею громадянської освіти : методичний посібник. [Електронне видання]. Київ : Конві Прінт, 2021. 222 с.

21. Целухіна О. І. Демократичне врядування в школі як напрямок реалізації завдань всеукраїнського проєкту «Розвиток громадянської компетентності учнів». *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2021 рік*. К. : Інститут педагогіки, 2021. С. 63. URL :
https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Anotovani_2021.pdf

22. Целухіна І. О. Реалізація завдань всеукраїнського проєкту «Розвиток громадянської компетентності учнів» у Комунальному НВК «Рубіжанський ліцей». *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2020 рік*. К. : Інститут педагогіки, 2020. С. 64. URL :
https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/anotovani_2020_.pdf